

КОРОЄД С. О.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права та публічного
управління
(Заклад вищої освіти «Університет
Короля Данила»)

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.17>

ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ВІДШКОДУВАННЯ ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ ПРИ ЗАКРИТТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ АБО ЗАЛИШЕННЯ ПОЗОВУ БЕЗ РОЗГЛЯДУ

В статті розглядаються випадки закінчення цивільної справи закриттям в ній провадження (наприклад, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства) або залишення позову без розгляду (наприклад, якщо позивач повторно не з'явився в судові засідання або подав заяву про залишення позову без розгляду). Наголошується, що в таких випадках в силу самого факту перебування справи на розгляді в суді відповідач вчиняє ряд процесуальних дій та може нести витрати, пов'язані з розглядом справи, зокрема витрати на професійну правничу допомогу, які для нього будуть вимушеними. На підставі змісту положень норми ч. 5 ст. 142 ЦПК України та проаналізованих судових рішень Верховного Суду, автор звертає увагу на проблему тлумачення терміна “необґрунтовані дії позивача”, адже тільки такі дії передбачають можливість компенсації відповідачу вищевказаних судових витрат. При цьому автор наголошує на відсутності процесуальних підстав для ототожнення “необґрунтованих дій позивача” із зловживанням ним процесуальними правами на звернення до суду. В статті термін “необґрунтованість” пропонується розуміти як неправильність якихось дій (такі дії або не ґрунтуються на законі, або ж не доведені доказами). При цьому наголошується, що необґрунтованість дій особи необов'язково повинна бути умисною (на відміну від зловживання процесуальними правами, яке завжди є свідомими умисними недобросовісними діями особи). На переконання автора, “необґрунтованість” дій позивача по зверненню до суду (як суду неналежної юрисдикції) буде підтверджуватись відповідною ухвалою суду про закриття провадження у справі. А у випадку повторної неявки позивача в судові засідання, то “необґрунтованість” його дій буде підтверджуватись відповідною ухвалою суду про залишення позову без розгляду. В зазначених випадках автор пропонує вважати таке судове рішення ухваленим “на користь” відповідача, адже для нього жодних негативних юридичних наслідків не настає. Такий підхід дозволить застосувати принцип цивільного судочинства – відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення. Обґрунтовується необхідність зміни порядку компенсації здійснених відповідачем витрат на професійну правничу допомогу та інших витрат, пов'язаних з розглядом справи, не лише внаслідок необґрунтованих дій позивача, а в силу самого факту закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду.

Ключові слова: цивільне судочинство, справа, закриття провадження, залишення позову без розгляду, витрати на професійну правничу допомогу, компенсація, відшкодування, необґрунтовані дії позивача.

Koroied S. O. Problems of judicial practice of reimbursement of expenses for professional legal assistance when closing the proceedings in a case or leaving the claim without consideration

The article reviews cases of termination of a civil case by closing the proceedings in it (for example, if the case is not subject to consideration in the civil proceedings) or by leaving the claim without consideration (for example, if the plaintiff repeatedly failed to appear at the court hearing or filed an application to leave the claim without consideration). It is emphasized that in such cases, due to the very fact that the case is pending in court, the defendant executes a number of procedural actions and may incur expenses related to the consideration of the case, in particular, the costs of professional legal assistance, which will be compelled to him. Based on the content of the provisions of Part 5 of Article 142 of the Civil Procedural Code of Ukraine and on the basis of the analyzed court judgments of the Supreme Court, the author draws attention to the problem of interpreting the term “unjustified actions of the plaintiff”, since only such actions provide for the possibility of compensating the defendant for the above-mentioned legal costs. At the same time, the author emphasizes the absence of procedural grounds for identifying “unjustified actions of the plaintiff” with his abuse of procedural rights to apply to court. The article proposes to understand the term “unjustified as the incorrectness of some actions (such actions are either not based on the law or are not proven by evidence). At the same time, it is emphasized that the unjustified actions of a person does not necessarily have to be intentional (unlike the abuse of procedural rights, which is always a conscious, intentional, unscrupulous action of a person). In the author's opinion, the “unjustified” actions of the plaintiff upon appealing to the court (as a court of improper jurisdiction) will be confirmed by the relevant court judgment to close the proceedings in the case. And in the event of the plaintiff's repeated failure to appear at the court hearing, his actions will be confirmed as “unjustified” by the relevant court judgment to leave the claim without consideration. In the mentioned cases, the author proposes to consider such a court judgment as adopted “in favor” of the defendant, since no negative legal consequences arise for him. Such an approach will allow applying the principle of civil proceedings – reimbursement of court costs of the party in whose favor the court judgment was adopted. The need to change the procedure for compensating the defendant for expenses for professional legal assistance and other expenses related to the consideration of the case is justified not only as a result of the plaintiff's unfounded actions, but also due to the very fact of closing the proceedings in the case or leaving the claim without consideration.

Key words: *civil proceedings, case, closure of proceedings, leaving the claim without consideration, expenses for professional legal assistance, compensation, restitution, unjustified actions of the plaintiff.*

Як відомо, розгляд не кожної цивільної справи судом першої інстанції закінчується ухваленням рішення суду по суті позовних вимог (по суті спору). Є ряд випадків закінчення цивільної справи закриттям в ній провадження (наприклад, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства) або залишення позову без розгляду (наприклад, якщо позивач повторно не з'явився в судове засідання або до початку розгляду справи по суті подав заяву про залишення позову без розгляду). В судах апеляційної і касаційної інстанцій також мають місце випадки закриття провадження у справі (зокрема за п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України з мотивів неналежної юрисдикції).

Протягом всього часу існування такого провадження (перебування справи на розгляді в суді) відповідач має добросовісно користуватися процесуальними правами та виконувати процесуальні обов'язки (зокрема, з'являтися в судове засідання за викликом

суду, подати відзив на позовну заяву та докази тощо). У зв'язку із виконанням зазначених процесуальних обов'язків відповідач вчиняє ряд процесуальних дій та може нести витрати, пов'язані з розглядом справи, зокрема витрати на професійну правничу допомогу, витрати у зв'язку із залученням експертів та витребуванням доказів, явкою до суду тощо (далі – судові витрати).

Таким чином, пред'явлення позивачем позову до суду і відкриття судом за таким позовом провадження у справі (до моменту закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду) спричиняє неминучість несення відповідачем певних судових витрат, зокрема витрат на професійну правничу допомогу адвоката як його представника (адже відповідно до ст. 131-2 Конституції України, за загальним правилом, виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді). Питання компенсації судових витрат в зазначених випадках регулюється положеннями ч. 5 ст. 142 ЦПК України, згідно з якою у разі закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду відповідач має право заявити вимоги про компенсацію здійснених ним витрат, пов'язаних з розглядом справи, внаслідок необґрунтованих дій позивача. В одній зі справ Велика Палата Верховного Суду, в аспекті застосування вказаної норми процесуального права, зауважила, що закриття провадження у справі не підтверджує ні відсутність спору позивача з відповідачем, ні відсутність предмета спору, ні свідоме порушення позивачем правил суб'єктної юрисдикції. Тому немає підстав для покладення на позивача витрат відповідача на професійну правничу допомогу на підставі ч. 5 ст. 142 ЦПК України. При цьому суд першої інстанції, закриваючи провадження у справі, не встановив факт зловживання позивачем його процесуальними правами [1]. В іншій справі Верховний Суд зазначив, що добросовісні дії позивача спрямовані на захист його порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів неможна вважати необґрунтованими, оскільки вони вчинені при здійсненні конституційного права на судовий захист. Саме по собі звернення з позовом до суду не свідчить про необґрунтованість дій позивачів, оскільки зазначене є диспозитивним правом позивачів, передбачене процесуальним законодавством і не містить таких обмежень, а тому для задоволення вимог про стягнення компенсації здійснених судових витрат відповідачеві необхідно довести, а суду встановити, які саме дії позивача при зверненні до суду чи у ході розгляду справи по суті є необґрунтованими та у чому вони виражені, зокрема: чи є недобросовісним звернення позивача з позовом до суду, чи були його дії умисними та чим це підтверджується. При цьому Верховний Суд погодився із висновками судів попередніх інстанцій про те, що процесуальна поведінка позивачів щодо звернення до суду не свідчить про зловживання ними своїми процесуальними правами шляхом подачі завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, що має очевидно штучний характер. Законодавець, гарантуючи особам право на звернення до суду за захистом та право на позов у вказаній редакції ЦПК України, передбачив компенсацію здійснених відповідачем витрат, пов'язаних з розглядом справи, лише у випадку необґрунтованих дій позивача [2]. В рішеннях судів нижчих інстанцій також зазначається, що саме по собі звернення позивача до суду за захистом порушеного права, а також дії, направлені на такий захист, не можуть свідчити про зловживання своїми процесуальними правами, тобто дії, направлені на захист своїх прав, не можуть вважатися необґрунтованими та тягнути за собою обов'язок відшкодувати понесені відповідачем витрати на правову допомогу. Одночасно судами було констатовано відсутність фактів зловживання позивачем процесуальними правами [3].

Отже, зі змісту положень ч. 5 ст. 142 ЦПК України та наведених судових рішень вбачається проблема тлумачення терміна “необґрунтовані дії позивача”. Проте це питання не знайшло свого висвітлення в юридичній літературі, а існуючі судові рішення Верховного Суду спираються на таке тлумачення положень процесуального закону, яке не забезпечує майнових інтересів учасника справи (відповідача), який вимушено поніс відповідні судові витрати внаслідок його залучення в сферу цивільного судочинства (шляхом пред'явлення до нього позову). А відтак, науковий і практичний інтерес становить дослідження питання процесуального регулювання і судової практики відшкодування витрат на професійну правничу

допомогу при закритті провадження у справі або залишення позову без розгляду, що й ставити за мету наша стаття.

З'ясовуючи зміст терміна “необґрунтовані дії позивача”, який застосовується в нормі ч. 5 ст. 142 ЦПК України як підстава компенсації відповідачу здійснених ним судових витрат у випадку закриття провадження у справі чи залишення позову без розгляду, передусім варто зауважити про відсутність процесуальних підстав ототожнювати такі “необґрунтовані дії позивача” із зловживанням ним процесуальними правами на звернення до суду. Адже зловживання стороною чи її представником процесуальними правами (або випадки виникнення спору внаслідок неправильних дій сторони) є іншою самостійною підставою для покладення на таку сторону судових витрат повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору, – відповідно до ч. 9 ст. 141 ЦПК України.

До речі, Верховний Суд при розгляді однієї зі справ в порядку господарського судочинства теж зазначив, що поняття “необґрунтованість дій позивача” не є тотожним такому поняттю, як “зловживання правом” (хоча в тексті цього ж рішення “необґрунтовані дії позивача” Верховний Суд також чомусь ототожнив із “недобросовісними діями позивача”) [4]. Водночас в іншій справі Верховний Суд висловив позицію про те, що з системного тлумачення положень частин п'ятої, шостої статті 142, частини дев'ятої статті 141 ЦПК України виходить, що необґрунтовані дії позивача як підстава для компенсації здійснених відповідачем витрат, пов'язаних з розглядом справи, відповідно до частини п'ятої статті 142 ЦПК України, передбачають свідомі недобросовісні дії позивача, які свідчать про зловживання процесуальними правами [5]. Тобто в практиці Верховного Суду спостерігається підхід щодо ототожнення “необґрунтованих дій позивача” із “зловживанням процесуальними правами”.

Варто звернути увагу, що термін “необґрунтованість” в розумінні положень ЦПК України має широке використання і стосується передусім неправильності якихось дій (такі дії або не ґрунтуються на законі, або ж не доведені доказами). Причому необґрунтованість дій особи не обов'язково повинна бути умисною (на відміну від зловживання процесуальними правами, яке завжди є свідомими умисними недобросовісними діями особи). На наше переконання, “необґрунтованість” (тобто неправильність дій, які не ґрунтуються на законі, або ж не доведені доказами) дій позивача по зверненню до суду (як суду неналежної юрисдикції) як раз й буде підтверджуватись відповідною ухвалою суду про закриття провадження у справі (за п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України) і набрання такою ухвалою законної сили. У випадку ж повторної неявки позивача в судове засідання, то “необґрунтованість” його дій буде підтверджуватись відповідною ухвалою суду про залишення позову без розгляду із зазначеної підстави (за п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України). Інше тлумачення норми ч. 5 ст. 142 ЦПК України призведе до порушення засад розумності і справедливості (як елементів верховенства права згідно з п. 1 ч. 3 ст. 2 ЦПК України), коли відповідач, будучи залученим в сферу цивільного судочинства, вимушений добросовісно виконувати зазначені вище процесуальні обов'язки та нести у зв'язку з цим витрати на професійну правничу допомогу та інші витрати, які для нього будуть вимушеними (неминучими).

У випадку закриття провадження у справі (наприклад, з підстав порушення правил юрисдикції) або ж залишення позову без розгляду (наприклад, з підстав повторної неявки позивача або подання ним заяви про залишення позову без розгляду) варто визнати, що фактично таке судове рішення буде вважатись ухваленим “на користь” відповідача, адже за результатами закінчення справи із зазначених вище підстав для відповідача жодних негативних ані матеріально-правових, ані процесуальних наслідків не настає. В свою чергу, одним із принципів цивільного судочинства є принцип “відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення” (п. 12 ч. 3 ст. 2 ЦПК). Тому, враховуючи неминучість для відповідача зазначених судових витрат (як для учасника справи, яким він став внаслідок пред'явлення позивачем позову до суду і порушення судом цивільної процесуальної діяльності), питання їх компенсації має бути вирішено на користь відповідача незалежно, наприклад, від умислу чи помилки позивача в пред'явленні такого позову до суду неналежної юрисдикції чи наявності ознак зловживання в таких діях, або ж незалежно від підстав залишення позову без розгляду.

Якщо у випадках закриття провадження у справі підхід Верховного Суду (як цивільної, так й господарської юрисдикції) збігається, то у випадках залишення позову без розгляду з мотивів неявки в судове засідання судова практика різна. Так, наприклад, в одній зі справ, розглянутій в порядку господарського судочинства, Верховний Суд (Касаційний господарський суд) зауважив, що суд апеляційної інстанції надав оцінку діям позивача, які призвели до залишення позову без розгляду, з посиланням на актуальні правові висновки Верховного Суду щодо цього питання, і зазначив, що неявка в судове засідання повноважного представника позивача, належним чином повідомленого про час і місце розгляду справи, у разі неподання позивачем заяви про розгляд справи за його відсутності та неповідомлення причин такої неявки можуть кваліфікуватися як необґрунтовані в розумінні ч. 5 ст. 130 ГПК України, незалежно від того, чи визнавалась обов'язковою явка учасників судового процесу в судове засідання. У зв'язку з цим наявні підстави для вирішення питання про покладення відповідних судових витрат на позивача [6]. Водночас у справі цивільної юрисдикції, в якій судом першої інстанції позов залишено без розгляду з мотивів повторної неявки позивача в судове засідання, було відмовлено у задоволенні заяви відповідача про стягнення судових витрат (витрат на професійну правничу допомогу) з тих підстав, що заявник не зазначив, які дії позивача у вказаній справі були необґрунтованими, що є підставою для компенсації витрат, пов'язаних з розглядом справи у зв'язку із залишенням позову без розгляду. Вирішуючи вимоги відповідача про компенсацію здійснених ним витрат на правничу допомогу, суд апеляційної інстанції виходив з того, що відсутні підстави для визнання дій позивача необґрунтованими, оскільки звернення позивача до суду за захистом порушеного права, а також його дії, направлені на такий захист, не можуть свідчити про зловживання ним своїми процесуальними правами, його дії, направлені на захист своїх прав, не можуть вважатися необґрунтованими та тягнути за собою його обов'язок відшкодувати понесені відповідачем витрати на правову допомогу. Верховний Суд (Касаційний цивільний суд) при цьому зауважив, що з системного тлумачення положень частин п'ятої, шостої статті 142, частини дев'ятої статті 141 ЦПК України виходить, що необґрунтовані дії позивача як підстава для компенсації здійснених відповідачем витрат, пов'язаних з розглядом справи, відповідно до частини п'ятої статті 142 ЦПК України, передбачають свідомі недобросовісні дії позивача, які свідчать про зловживання процесуальними правами. З огляду на обставини справи, доводи заяви про відшкодування витрат на професійну правничу допомогу, Верховний Суд дійшов висновку, що суд апеляційної інстанції дійшов вірного висновку про відсутність підстав для покладення на позивача витрат відповідача на професійну правничу допомогу на підставі частини п'ятої статті 142 ЦПК України [5].

Окрему проблему становлять випадки залишення заяв без розгляду за клопотанням заявника і компенсації у зв'язку з такою справою витрат на професійну правничу допомогу, понесених іншим учасником справи. Зокрема це стосується питання компенсації приватному виконавцю витрат на професійну правничу допомогу у випадку залишення без розгляду скарги сторони на дії (бездіяльність) державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, у випадку залишення скарги без розгляду за заявою заявника (зазначена проблема очікує свого вирішення Великою Палатою Верховного Суду [7]).

Якщо розглядати випадки закриття провадження у справі з мотивів неправильності юрисдикції, то тут варто зауважити, що розподіл понесених судових витрат в іншому провадженні (в суді належної юрисдикції) буде можливий лише у випадках передачі судом апеляційної чи касаційної інстанції справи до іншого суду, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи, за заявою позивача в порядку ч. 4 ст. 377, ч. 4 ст. 414 ЦПК України, проте у випадку закриття провадження у справі судом першої інстанції (з підстав неправильності юрисдикції), передача справи до суду належної юрисдикції не дозволяється, а вирішення питання компенсації судових витрат в іншій – новій справі (у випадку нового пред'явлення позивачем такого ж "тотожного" позову, але вже до суду правильної юрисдикції) не допускається, що в черговий раз вказує на прогалини законодавчого регулювання цього питання.

Водночас Верховний Суд неодноразово наголошував, що судові витрати не є збитками і тому питання про їх компенсацію має вирішуватись не шляхом пред'явлення самостійного позову в іншому провадженні, а саме в межах провадження у тій справі, в якій ці витрати були понесені. Тому майновий інтерес відповідача на отримання компенсації понесених ним витрат на професійну правничу допомогу має захищатись саме в межах провадження в тій цивільній справі (яка не отримала “продовження” в суді належної юрисдикції в порядку ч. 4 ст. 377, ч. 4 ст. 414 ЦПК України), в якій провадження було закрито (або ж позов залишено без розгляду).

Таким чином, цивільне процесуальне регулювання порядку розподілу витрат у разі визнання позову, закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду (врегульованого згідно зі ст. 142 ЦПК України) потребує змін, які б передбачали можливість компенсації здійснених відповідачем витрат на професійну правничу допомогу та інших витрат, пов'язаних з розглядом цивільної справи, не лише внаслідок необґрунтованих дій позивача, а в силу самого факту закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду.

Список використаних джерел:

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 грудня 2019 року, судова справа № 640/1029/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87857845>.
2. Постанова Верховного Суду від 18 грудня 2019 року, судова справа № 741/1681/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86565394>.
3. Постанова Київського апеляційного суду від 15 листопада 2023 року, судова справа № 752/18383/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115508937>.
4. Постанова Верховного Суду від 25 квітня 2024 року, судова справа № 903/1079/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118626638>.
5. Постанова Верховного Суду від 14 січня 2021 року, судова справа № 521/3011/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94296925>.
6. Постанова Верховного Суду від 23 травня 2023 року, судова справа № 910/12184/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111249383>.
7. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 25 вересня 2024 року, судова справа № 921/357/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121958754>.

